

A konzorciumok ereje az Egyesült Királyság szemszögéből

A könyvtárak konzorciuma, adott célra összeálló ideiglenes társulása az elmúlt másfél évtized sikertörténete: jobbra ebben a kooperációs felállásban birkóztak meg a kiadókkal kötött nagy üzlet, a Big Deal gondozásával. A következőkben az Egyesült Királyság példa értékű konzorciális kezdeményezéseiről és a konzorciumoknak a – szigetországon is túlmutató – jelenlegi nehéz helyzetéről olvashatunk. Az oktatási-kulturális tárca egyik szervezete, a Joint Information Systems Committee (JISC) négy éve működteti a JISC Collections-t, amely nemzeti konzorciumként az oktatás és kutatás intézményei részére végzi az elektronikus források beszerzését, licencelését és szolgáltatását. A JISC Collections egyik legfontosabb projektje, a National E-Book Observatory Project, amely az e-tankönyvek ingyenes szolgáltatását vizsgálta a felsőoktatásban, azt a – kiadók számára meglepő – eredményt hozta, miszerint az „e-könyvek ingyenes hozzáférhetővé tétele [...] nem fenyegeti a kiadók nyomtatott formátumú könyveinek eladási bevételét”.

Mi a JISC?

Bár az Egyesült Királyságban számos regionális és tematikus jellegű könyvtári konzorcium van, a legfontosabb mégis a nemzeti konzorcium, amely a JISC (Joint Information Systems Committee = Informatikai Rendszerek Közös Bizottsága) égisze alatt működik¹. A JISC a kormány által javarészt az oktatás és kutatás támogatására fenntartott szervezet, amelynek tevékenysége felöleli a technológiai újítások ösztönzését és az infokommunikációs technológiák központi finanszírozását, és amely szolgáltatások sorát nyújtja az oktatási közösség számára. Ilyen szolgáltatás például a brit akadémiai szféra JANET elnevezésű, a világ élvonalába tartozó információtechnológiai hálózata; a tanulás, tanítás és kutatás számára kínált új környezetek; a kutatás támogatása a digitális technológiai innováció terén; végül, de nem utolsósorban, az elektronikus forrásokhoz való hozzáférés a JISC Collections (JISC Gyűjtemények) nevű szolgáltatón keresztül.

Mi a JISC Collections?

A JISC Collections² önálló kereskedelmi vállalat, 2006-ban alapították. Nemzeti konzorciumként működik, tagjai között van az Egyesült Királyság összes felsőoktatási és továbbképzési intézménye, és valamennyi kutatási tanácsa. A konzorciumnak több mint 180 tagja van. A JISC Collections létesí-

tésének célja az volt, hogy a digitális tartalom licencelésének és beszerzésének nemzeti központja legyen az oktatás és kutatás támogatására. Törekszik a legjobb pénzügyi ajánlat, a legjobb szerződési feltételek érvényesítésére – a legjobb tartalom megszerzése érdekében. 2009-ben a JISC Collections tevékenysége a tagintézmények számára mintegy 43 millió font megtakarítást jelentett.

A JISC Collections céljai a következők:

- Idő és pénz megtakarítása a licencek központi beszerzése révén, amely lehetővé teszi az ár optimalizálását és a tagoknak külön-külön megspórolja a licencvásárlási alkudozást.
- Az online tartalomhoz való hozzáférés kiterjesztése a legmértányosabb előfizetési források megszerzése és a tartalom központosított vásárlása révén.
- Az intézmények segítése a bonyolult licencelési eljárásban való eligazodásban, illetve a szektoron belüli licenckezelési kapacitások kifejlesztésében.
- Olyan kutatások finanszírozása, amelyek új rendszerek és szolgáltatások bevezetéséhez segítik hozzá az Egyesült Királyság tudományos könyvtárait.

A JISC Collections mint az Egyesült Királyság nemzeti konzorciuma

A JISC Collections ma több mint 120 e-forrás licencszerződését kezeli, és 5500 fölött van a tagi

előfizetések száma. A konzorcium központi irodáján 12 fő dolgozik, munkájukat különféle munkacsoportok – például a *Folyóirat munkacsoport* vagy az *E-könyv munkacsoport* – segítik. A munkacsoportok tagjai tapasztalt könyvtárosok, akik a brit oktatási intézmények széles skáláját képviselik. A Folyóirat munkacsoport³ felügyeli a NESLi2-t (*National Electronic Site Licensing Initiative = Nemzeti Elektronikus Forráslicencelési Kezdeményezés*), amely eddig 36 megállapodást hozott tető alá a kiadókkal folytatott tárgyalások során e-periodika-szolgáltatás céljára. A szerződött kiadók zöme nemzetközileg ismert nagyvállalat (*Elsevier, Springer, Oxford Journals* stb.), bár egy aránylag új kezdeményezés, a NESLi2 SMP (*Small and Medium-sized Publishers*) a kis és közepes méretű kiadókat (*Brill, Karger, Berg* stb.) is igyekszik bevonni a szerződéses partnerségbe. A JISC Collections más digitális tartalmakra vonatkozóan is kötött megállapodásokat. Ilyenek például a nagy adatbázisok (*Web of Science, Scopus, Oxford Reference, Cambridge Companions Online*) szolgáltatása, földtudományi szolgáltatások (pl. *Ordnance Survey* vagy *Hydrospatial*), valamint e-könyvek a *Taylor&Francis*, a *Knovel* és a *Morgan and Claypool* kiadóktól.

A JISC Collections által szerződésbe vont legtöbb digitális tartalomhoz a tagok saját belátásuk szerint csatlakozhatnak. Más szóval, a tagkönyvtárak maguk döntenek el, hogy melyik e-forrásokat kívánják megvásárolni és csatlakozni a megállapodáshoz. A JISC Collections azonban abban a szerencsés helyzetben is van, hogy tartalmat tud vásárolni a brit tudományos közösség egésze számára. A források a nemzeti licencmegállapodás ernyője alatt kerülnek megvásárlásra, és minden intézmény számára ingyen hozzáférhetők. Ilyenek például a korai angol könyvtermés adatbázisa, az *Early English Books Online*, a történelmi térképészet korpusza, a *Historic Map Data*, vagy a brit parlament képviselőházának történelmi adattára, az *18th–20th Century House of Commons Parliamentary Papers*. A *Royal Society of Chemistry*, az *Oxford University Press*, a *Brill* és az *Institute of Physics* által kiadott folyóiratoknak a visszamenőleges digitalizált évfolyamai szintén korlátozás nélkül hozzáférhetők.

Az 1990-es évek közepén a JISC készített egy licencmodellt (Model Licence)⁵, amelyet minden JISC Collections és NESLi2 szerződésben alkalmaznak. A kivívott rugalmas használói feltételek stabilitást és biztonságot nyújtanak mind a használók, mind a szolgáltatók számára, és garantálják a

forrásokból kinyerhető legmagasabb értéket. A frissítés éves szinten történik, hogy követni tudják az üzleti környezetben időközben végbement változásokat (pl. az új üzleti modellek); a tudományos környezet változásait (pl. a virtuális tanulási környezet – virtual learning environment – VLE); illetve az információs környezet változásait (pl. a hozzáférés-menedzselési technológiák). A licencmodell használatának elsődleges célja olyan feltételek kidolgozása, amelyek az oktatási szektornak lehetővé teszik az oktatás menetének folytatásátfenntartását. Ez különösen fontos a jelenlegi gazdasági klímában, tekintettel az elhúzó globális válságra és a gyatra közösségi finanszírozásra az Egyesült Királyságban.

Egy további, a könyvtári megtakarítás előmozdítására tett kísérlet a *Knowledge Exchange (Tudáscsere)*⁶ nevű kezdeményezés, amely négy ország (Egyesült Királyság, Németország, Dánia, Hollandia) nemzeti konzorciumának közös nemzetközi együttműködése. A Knowledge Exchange egy európai tendert bocsájtott ki több országot érintő, több éves megállapodásra különféle típusú tartalmakhoz. A mögöttes cél az volt, hogy új ötleteket és elképzeléseket gyűjtsenek be olyan kisebb kiadóktól, amelyek hajlandók új üzleti modellek kifejlesztésére. A nemzetközi iniciativa által választott öt forrás a következő: *Multi-Science, BioOne, Wiley-Blackwell e-books*, a *The Scientific World* c. folyóirat és az *ALPSP* tudományos folyóirat-gyűjtemény.

A jelenlegi gazdasági légkör hatása a konzorciumok tevékenységére

A törekeny gazdaság nyilvánvalóan hatással van a könyvtárakra és a könyvtári konzorciumokra. A *Department of Innovation, Universities and Skills*, az oktatási-kulturális ügyek tárcája az Egyesült Királyságban, további 400 millió font értékű megtakarítást tervez 2010–2011-ben, így a költségvetési pénzek megnyirbálása elkerülhetetlennek látszik. A közszektorban érezhető negatív hatás még több éven át tartani fog, még akkor is, ha a gazdaság egésze magához tér.

Az UKSG számára 2009-ben készített, reprezentatív mintának számító felmérésben *Jill Taylor Roe*⁷ a brit tudományos könyvtárak szakembereit arról kérdezte, hogy milyen intézkedéseket terveznek 2010-ben a gazdasági válság elhárítására. A négy legjellemzőbb válasz a következő:

1. Több pénzt kérnek az egyetemtől, felettes szervtől – 27%.

2. Megnyirbálják a könyvbeszerzési keretet – 18%.
3. Megnyirbálják a folyóiratkeretet – 20%.
4. Fölmondják a *Big Deal*ek nevezett elektronikus csomagalkukat – 17%.

Nemzetközi szinten az ICOLC⁸, a könyvtári konzorciumok nemzetközi konzorciuma ugyancsak aggodalmát fejezte ki a könyvtári konzorciumok pénzügyi helyzete miatt *A globális gazdasági válságról és a konzorciális licencekre gyakorolt hatásáról* című nyilatkozatában. A manifesztum úgy fogalmaz, hogy „nem igazán lehet azt állítani, hogy a könyvtárak és a kiadók közös álláspontot foglalnának el a jelenlegi válság dimenzióival kapcsolatban és a válság megoldására kínált legjobb stratégiára vonatkozóan”. Az ICOLC előrejelzése szerint masszív és széleskörű csökkentés várható a könyvtárak és a konzorciumok költségvetésében, folytatódni fognak a pénzügyi megnyirbálások és a devizaárfolyam ingadozása.

A JISC Collections kutatási tevékenysége

Konzorciális tevékenysége mellett a JISC Collections jelen van a kutatásban is; az elmúlt években egy sor nagy kaliberű kutatási terv támogatására vállalkozott. Ezek között az egyik legjelentősebb az országos e-könyv áttekintő projekt, a *National E-Book Observatory Project*⁹. A projekt célul tűzte ki e-tankönyv-gyűjtemények licencelését a brit felsőoktatásban indított kurzusok hallgatói számára négy tárgyi kategóriában: üzleti tudomány és menedzsment, mérnöki tudományok, orvostudomány (kivéve: mentális egészségügy és nővéri tevékenység) és médiakutatás. Több mint 120 brit egyetem és főiskola vett részt a projektben. Az e-tankönyvek egyetemisták és oktatók által történt használatát monitorozták, és a logfájlok mélyelemzése révén kiértékeltek a kiadókra, az adatbázis-szolgáltatókra és a könyvtárakra gyakorolt hatást. Valójában két felmérő kutatást is végeztek, egyet a projekt indulásakor, egyet pedig a befejezésekor.

Több mint 48 ezer válasz érkezett, amely ezt a felmérést a legnagyobb e-könyvkutatássá avatta. Esettanulmányokat végeztek fókuszcsoportokkal nyolc egyetemen, könyvtári kölcsönzési adatokat és nyomtatási adatokat elemeztek. A tanulmány végkövetkeztetése és a nyomtatott művek eladási adatainak elemzése azt jelezte, hogy az e-könyvek ingyenes hozzáférhetővé tétele a használat pontján nem fenyegeti a kiadók nyomtatott formátumú

könyveinek eladási bevételét – a kutatási eredmény jócskán meglepett számos kiadót. A kutatás azt is kimutatta, hogy a diákok az e-könyveket a megvásárolt vagy kölcsönzött nyomtatott könyvekkel együtt használják. A legfontosabb tényező a diákok számára az e-könyv használatának kényelmessége és az állandó, napi 24 órás elérés. A könyvtárosok számára a legfontosabb kérdés az új üzleti modellek kifejlesztése az e-könyvek vásárlásához vagy licenceléséhez.

Az áttekintő projekt befejezése után a JISC Collections jelenleg egy tanulmányt finanszíroz, amelynek címe: *Tanulmány az e-könyv üzleti modellek kezeléséről és gazdasági hatásáról a kiadókra, e-könyvterjesztőkre és egyetemekre*. Ennek a projektnek a célja, hogy realiztikus, egyszerű és fenntartható üzleti modelleket dolgozzon ki egy sor elérési modelltől származtatott valódi adatokkal. Miután érdekeltek csoportjaival konzultáltak, különféle kísérleteket választottak ki, amelyeket egy teljes tanéven át futtatnak. Vizsgálják a nyomtatott könyvek eladására, az időre és a forrásokra gyakorolt hatásokat.

Összefoglalás

A JISC Collections erőteljes és befolyásos kezdeményezés volt és maradt; licencelési és tárgyalási tevékenysége a brit tudományos könyvtárak számára sokmillió font-sterling megtakarítást eredményezett az évek során. Gyűjtőpontja a kiadókkal, szállítókkal és adatbázis-forgalmazókkal a digitális forrásokról és szolgáltatásokról folytatott eszmecsereknél és vitáknál. A szervezetkutatást érintő tevékenysége pedig az információk gazdag tárházát kínálja az innovatív fejlesztések előmozdításához az Egyesült Királyság szakkönyvtáraiban.

Irodalom

- ¹ Joint Information Systems Committee (JISC). = <http://www.jisc.ac.uk>
- ² JISC Collection. = <http://www.jisc-collections.ac.uk/>
- ³ JISC Collections – munkacsoportok. = <http://www.jiscollections.ac.uk/workinggroups>
- ⁴ National Electronic Site Licensing Initiative (NESLi2). = <http://www.nesli2.ac.uk>
- ⁵ JISC licencmodell. = http://www.jisc-collections.ac.uk/model_licence.aspx
- ⁶ Knowledge Exchange. = <http://www.knowledge-exchange.info/>

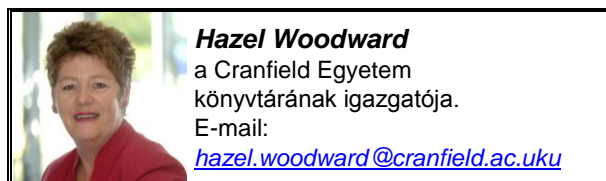
⁷ TAYLOR-ROE, J.: To everything there is a season: reflections on the sustainability of the 'big deal' in the current economic climate. = *Serials*, 22. köt. 2. sz. 2009. július

⁸ International Coalition of Library Consortia (ICOLC). = <http://www.library.yale.edu/consortia/>

⁹ National E-Book Observatory Project. = <http://www.jiscebooksproject.org>

Beérkezett: 2010. I. 25-én.

Fordította: Bánhegyi Zsolt

Távközlési adattárolás a szigetországban

A korábbinál sokkal *szigorúbb távközlési adattárolást* akar megvalósítani az új brit kormány. Egy éven keresztül őriznék meg az összes *internetelési, telefon-, e-mail, SMS- és chatadatot*. Minden esetben szerepelne a feljegyzésekben, hogy kik és pontosan mikor léptek kapcsolatba egymással, ugyanakkor a tartalmakat nem raktározna el. A tárolt fájlokhoz a titkosszolgálatok és a bűnüldöző szervek csak akkor férhetnek hozzá, ha az adott személyt terrorizmussal vagy súlyos bűncselekmények előkészítésével, illetve elkövetésével gyanúsítják.

Nagy-Britannia az ellenőrzések egyik fellegvára, nem véletlenül nevezik az országot *Big Brother*-államnak is. Már a 2001. szeptember 11-i terrortámadások után egy évvel kiépítették a megfigyelési rendszert. A sorozatos tiltakozások hatására azonban az előző kabinet tavaly decemberben kénytelen volt leállítani a további tervek megvalósítását. Az új kormánykoalíció a hivatalba lépésekor közölte, hogy erősíteni akarja a szabadságjogokat és beszünteti az internetes és e-mailes információkkal kapcsolatos távközlési adattárolást.

Nos, ez úgy tűnik mégsem valósul meg, ugyanis a belügyminisztérium új alapokra kívánja helyezni az internet és a kommunikáció ellenőrzését. Az adatok gyűjtésére gyakorlatilag *minden* szigetországi távközlési céget köteleznének.

Ha valóban megvalósul a korábbinál jóval átfogóbb távközlési adattárolás, akkor a kabinet gyakorlatilag a bűnözők célpontjává teheti az állampolgárait abban az esetben, ha nem tud megfelelően gondoskodni az adatok biztonságos tárolásáról. Egyelőre ugyanis megoszlanak a vélemények, hogy hol fogják összegyűjteni és miként fogják védeni a hatalmas információmennyiséget.

/SG.hu Hírlevél, 2010. október 26., <http://www.sg.hu/>

Versfordítással próbálkozik a Google

Az amerikai keresőóriás munkatársai nem elégednek meg a fordítószolgáltatás alapvető funkcióival, már azon dolgoznak, hogy a *Google Translate* alkalmas legyen akár versek lefordítására is. Ez komoly kihívást jelent a szakembereknek, hiszen nem elég az eredeti szófordulatok visszaadása, hanem új költői képek megalkotása is szükséges. A cél az, hogy a program figyelembe vegye a ritmikát, az ütemeket, a szüneteket, s ne csak a szavakat ültesse át a másik nyelvre. Az első kísérletek állítólag biztatóak.

„Költemények lefordítása egy másik nyelvre még az emberek számára is rendkívül nehéz kihívást jelent, s jelentősen meghaladja a jelenlegi számítógépes fordítórendszerek teljesítményeit és képességeit. Éppen ezért akartuk tesztelni a határokat és meglepődünk a kapott eredményeken” – írta blogbejegyzésében *Dmitrij Genzel*, a Google munkatársa.

Még nem lehet tudni, hogy mikor lesz az automatikus versfordítás realitás. A tengerentúli óriáscég szakértői mindenestre bíznak a sikerben.

/SG.hu Hírlevél, 2010. november 8., <http://www.sg.hu/>

(SzP)